

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 53-54 (2017)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 53-54 (2017)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ
ΧΡΟΝΙΚΑ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ
Περίοδος Β', Έτος 34°, Τεύχος 53-54

Αφιέρωμα στον Κ. Γ. Καρυωτάκη

Πρόβλεψη 2017

«Ω! κι αν δεν ήταν η βαθιά λύπη στο σώμα». Ο
ερωτικός Καρυωτάκης

Χριστίνα Ντουινιά

doi: [10.12681/prch.28233](https://doi.org/10.12681/prch.28233)

Copyright © 2017, Χριστίνα Ντουινιά

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ντουινιά Χ. (2017). «Ω! κι αν δεν ήταν η βαθιά λύπη στο σώμα». Ο ερωτικός Καρυωτάκης. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (53-54), 011-016. <https://doi.org/10.12681/prch.28233>

Χριστίνα ΝΤΟΥΝΙΑ

«Ω! κι αν δεν ήταν η βαθιά λύπη στο σώμα».
Ο ερωτικός Καρυωτάκης*

Η πορεία του Καρυωτάκη προς τη νεωτερικότητα και την κατάκτηση ενός προσωπικού ύφους αποτυπώνεται και στον τρόπο, με τον οποίο εκφράζεται στην ποίησή του η ερωτική εμπειρία. Πρόκειται για μια ενδιαφέρουσα πορεία που κλιμακώνεται σε τρία στάδια: από τον ερωτόληπτο νεαρό των πρώιμων ποιημάτων στο μελαγχολικό εραστή των δύο πρώτων συλλογών, και από εκεί στον απεγνωσμένο εκφραστή του αδύνατου έρωτα της τελευταίας συλλογής και των μεταθανάτια δημοσιευμένων έργων του.

Η θεματική και η εικονοποιία των πρώτων ποιημάτων του σχετίζεται με τα μοτίβα της παράδοσης του ύστερου ρομαντισμού και κυρίως του αισθητισμού: με τη σχεδόν μόνιμη σύζευξη του ερωτικού συναισθήματος ή της αισθησιακής εμπειρίας με το μοτίβο του θανάτου και της απώλειας, με την απειλητική δύναμη της θηλυκότητας, αλλά και με την παρουσία του μαύρου και του κόκκινου χρώματος ή των πένθιμων σκηνικών της δύσης. Το μαύρο ίχνος της ενοχής, η πτώση ως συνέπεια της αμαρτίας, της υποταγής στον πειρασμό, ο κίνδυνος της απώλειας εαυτού, σημαδεύουν ήδη την πρώιμη καρυωτακική ποίηση μ' έναν τρόπο που δηλώνει ότι αυτή η αντίθεση δεν είναι αποκλειστικό προϊόν κοινών τόπων της εποχής αλλά σύμπτωμα μιας βαθύτερης

* Η κ. Χριστίνα Ντουνιά είναι Καθηγήτρια Νεοελληνικής Φιλολογίας στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το κείμενο αποτελεί ομιλία της με θέμα «Ο ερωτικός Καρυωτάκης» που πραγματοποιήθηκε το Σάββατο, 21 Ιουλίου 2018, στον χώρο του Ναυτικού Μουσείου Πρέβεζας στο Βαθύ στο πλαίσιο των εκδηλώσεων του Δήμου Πρέβεζας για τα 90 χρόνια από τον θάνατο του Κ. Γ. Καρυωτάκη. Η ομιλία της στηρίχτηκε σε μελέτες της για τον Καρυωτάκη, βλ. Χρ. ΝΤΟΥΝΙΑ, 2000, *Κ. Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Αθήνα: 2005, Όψεις του έρωτα στην ποίηση του Καρυωτάκη, στο: Μ. ΜΙΚΕ, Μ. ΠΕΧΛΙΒΑΝΟΣ & Λ. ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΥ (Επιμ.), *Ο λόγος της παρουσίας. Τιμητικός τόμος για τον Παν. Μουλλά*, Αθήνα, 177-190· 2009, Το συναισθηματικό εκκρεμές της καρυωτακικής ποίησης, *Βήμα Ιδεών*, 7.8.2009· 2014, Ο ποιητής στο χέιλος της αβύσσου, στο: *Κώστας Καρυωτάκης. Εργοβιογραφία – Ανθολογία – Απαγγελία*, Αθήνα, 9-41 (Καθημερινή: Έλληνες ποιητές).

ψυχικής κατάστασης. Η «μαύρη ηδονή» είναι σημάδι που ρίχνει τη σκιά του στον ερωτικό οίστρο της εφηβείας.

Ο Καρυωτάκης το 1919 εκδίδει την πρώτη του ποιητική συλλογή *Ο πόνος του ανθρώπου και των πραγμάτων*: ωριμότερος στον έλεγχο των καλλιτεχνικών του μέσων δίνει, με μια ρεμβώδη ελεγειακή διάθεση, ιδιαίτερη έμφαση στην έκφραση του ερωτικού συναισθήματος. Ένας νοσταλγικός τόνος, μια τρυφερή μελαγχολία, αλλά και κάποιο ρίγος αισθησιακό διαπερνούν τα ποιήματα του ισχνού αυτού τομιδίου. Την προοπτική των νεανικών ποιημάτων διευρύνει η τρυφερή και θλιμμένη αλληγορία «Μυγδαλιά», αλλά και το ποίημα «Νύχτα», οι στίχοι του οποίου διαποτίζονται από μια ελαφρά ειρωνική και πένθιμη διάθεση. Και στα δύο ποιήματα, παρά τη διαφορετική διάθεση του ποιητικού υποκειμένου, η ερωτική εμπειρία φέρνει μέσα της το βάρος της φθοράς. Η μυγδαλιά είναι προορισμένη να πεθάνει παρά τη φροντίδα και την αγάπη που της δίνονται, ενώ η νύχτα που θα 'πρεπε η αγάπη να την έπινε υποδεικνύει ποικιλότροπα τη σκοτεινή προοπτική του αναπόδραστου τέλους: *Σαρκάζει το κρεβάτι τη χαρά τους | κι αυτοί λένε πώς έτριξε | δε λεν πως το κρεβάτι οραματίζεται | νυχτερινούς θανάτους*.¹ Για τον ποιητή οι έρωτες έχουν ημερομηνία λήξης. Στη γέννησή τους αντιστοιχεί ένας θάνατος. Έτσι, στην τελευταία στροφή του ποιήματος το νυχτερινό πάρκο των ερωτικών συναντήσεων μετατρέπεται σε κοιμητήριο των χαμένων ερώτων.

Το κλίμα της ερωτικής μελαγχολίας είναι κυρίαρχο στη δεύτερη ποιητική συλλογή του Καρυωτάκη που εκδίδεται το 1921. Από μια άποψη, τα ερωτικά ποιήματα της συλλογής δοκιμάζουν να διώξουν το πένθος της χαμένης αγάπης, χωρίς τελικά να το κατορθώνουν. Βέβαια, υπάρχουν στα *Νηπενθή* και ποιήματα ερωτικής ευφορίας, όπως για παράδειγμα το σονέτο «Χαρά», όπου η δύναμη της ανθισμένης φύσης καταλύει την ιδέα του θανάτου: *Θα ενώδιασαν οι τάφοι, κλίνες γάμου*. Το ποίημα κλείνει με μια ενστικτώδη κατάφαση στη ζωή: *Πια δεν πονώ μήτε την ανεμώνη | στη γης η ερωτοπάλη που τη λιώνει | καθώς ορμάω για να σου πω τα χείλη* (58).

Και στο σονέτο «Αθήνα» διακρίνεται επίσης το στοιχείο ενός νεανικού ερωτισμού, χωρίς όμως τα δύο αυτά ποιήματα να επηρεάζουν ουσιαστικά την πονεμένη διάθεση και τους μελαγχολικούς τόνους που κυριαρχούν στα *Νηπενθή*. Ήδη αμέσως μετά από το «Αθήνα» ο Καρυωτάκης τοποθετεί το ποίημα «Πάρε τα δώρα ...»: *Πάρε τα δώρα της ψυχής σου να 'ρτεις. Σου ετοίμασα τη μαύρη κάμαρά μου. | Στον κήπο μας αρρώστησεν ο Μάρτης, | και αρρώστησεν ο Μάρτης στην καρδιά μου* (73). Η άρρωστη Άνοιξη, η άρρωστη αγάπη είναι η άλλη όψη του ερωτικού Καρυωτάκη. Η μαύρη κάμαρα σηματοδοτεί

¹ Κ. Γ. ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ, 1992, *Τα ποιήματα (1913-1928)*, επιμ. Γ. Π. Σαββίδης, Αθήνα, 34. (Στο εξής, όλες οι αναφορές στα ποιήματα του Κ. Γ. Καρυωτάκη αναφέρονται στις σελίδες της παραπάνω έκδοσης και δηλώνονται ενδοκειμενικά εντός παρενθέσεως.)

και την αλλαγή του σκηνικού. Ο έρωτας δεν συνδυάζεται πια με τη φύση αλλά με το αστικό τοπίο και τους κλειστούς χώρους. Εκεί, η απουσία μιας αγαπημένης γυναίκας τροφοδοτούν το συναίσθημα του ανολοκλήρωτου και της μοναξιάς, όπως εκφράζονται ωραία στο «Αφιέρωμα»: *Η πεταλούδα πάντα θα πετάξει | αφήνοντας στα δάχτυλα τη γύρη. | Θρόισμα το αντίο, το χέρι σου μετάξι, | κ' εχάθηκες. Από το παραθύρι | η πεταλούδα πάντα θα πετάξει.* (85) Σε αυτό το ποίημα αναδεικνύει θαυμάσια το κεντρικό θέμα των *Νηπενθών*: είναι ο τρόπος, με τον οποίο μια εικόνα μετατρέπεται σε σύμβολο του έρωτα που δεν μπορεί να κρατήσει για πάντα.

Αν από τις δύο πρώτες ποιητικές συλλογές του Καρυωτάκη απουσιάζει το στοιχείο της σάτιρας, αυτό δεν σημαίνει ότι η σατιρική ενδιάθετη ροπή του ποιητή δεν βρίσκει άλλου τρόπου για να εκφραστεί. Έτσι, το 1919 παράλληλα με την κυκλοφορία της πρώτης του ποιητικής συλλογής εκδίδει μαζί με τον Άγη Λεβέντη το προκλητικά σατιρικό περιοδικό *Η Γάμπα*. Αν στη συλλογή *Ο πόνος του ανθρώπου και των πραγμάτων* της ίδιας χρονιάς κυριαρχούν οι σοβαροί και μελαγχολικοί τόνοι, εδώ κατά κάποιο τρόπο ανιχνεύουμε μια σκαμπρόζικη στιχουργική και άφθονες αισθησιακές περιγραφές. Χαρακτηριστική η καταληκτική στροφή στον έμμετρο υπότιτλο του περιοδικού που σκαρώνει ο ίδιος ο ποιητής: *Λίαν δεχόμεθα ευγενώς | παξιμαδοκλεπτρίας | μοδίστρες, κοριτσόπουλα | και σοβαράς κυρίας.*² Στον ύμνο της *Γάμπας* που υπογράφει ο Καρυωτάκης με το ψευδώνυμο «Γεροπαράξενος» ανιχνεύεται το σατιρικό ταλέντο του ποιητή σε συνδυασμό με την εικόνα του φιλήδονου νεαρού που δεσπόζει στα πρώιμα νεανικά του ποιήματα: *να θυμηθώ χρόνια παλιά | κι ακόμα τόσα άλλα | γιατί' ήμουνα στα νιάτα μου | γαμπομανής τα μάλα.* (282)

Η υποκριτική ηθικολογία ορισμένων ευυπόληπτων αστών που απαιτούν την επέμβαση της αστυνομίας για να προστατευτούν τα χρηστά ήθη, καθώς και η επιβολή λογοκρισίας που απειλεί την ελεύθερη έκφραση γίνονται στη *Γάμπα* αντικείμενο σκωπτικών σχολίων. Οι στίχοι του νεαρού ποιητή στον «Ύμνο της Γάμπας» προοιωνίζουν τη στάση του απέναντι στην κυρίαρχη ηθική και στους μηχανισμούς εξουσίας: *Μ' ας παύσω επιτέλους | τόσον να σε επαινώ | μη τυχόν στους διαδρόμους | των τμημάτων σεργιανώ. | Γιατί έμαθα πως ότι | μνια μερίς της κοινωνίας, | χάριν των χρηστών ηθών μας | μέσον της αστυνομίας | θα επέμβει να μη λέγουν | τίποτε πλέον για σένα, | όχι γι' άλλα παρά όσα | είναι στο χαρτί γραμμένα [...].* (282)

Τη *Γάμπα* πράγματι την κλείνει τελικά η αστυνομία, ενώ ο Καρυωτάκης το καλοκαίρι του 1921, σχεδόν ταυτόχρονα με την κυκλοφορία των *Νηπενθών* επιχειρεί και πάλι μια διαφορετικού είδους ποιητική παρέμβαση γράφοντας αυτήν τη φορά στίχους για την επιθεώρηση *Πελ-Μελ*, από την οποία ένα

² Χ. Γ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΑΔΗΣ, 1974, Ο Καρυωτάκης διευθυντής σατιρικού περιοδικού, *Νέα Εστία* 96, 1138, 1763-1779.

μικρό τμήμα μόνο έχει διασωθεί. Η καρνωτακική σάτιρα αυτής της περιόδου περιστρέφεται κυρίως γύρω από το θέμα του έρωτα. Ο λόγος ενός σεμνότυφου καθωσπρεπισμού που βρίσκεται αντιμέτωπος με ορμητική νεότητα, δίνει τις αφορμές για στίχους σαρκολαγνικούς, έξυπνες ομοιοκαταληξίες και κεφάτους διαλόγους. Σύμφωνα με τις οδηγίες του συγγραφέα, «Η πράξη αυτή γίνεται στον κήπο μιας μπυραρίας, με ιδιαίτερα καμαρίνια που φαίνονται στο βάθος της σκηνής [...] Ο κάθε ηθοποιός έχει αγκαζέ μια ηθοποιό και παριστάνουν τα ερωτικά ζευγάρια»:

ΑΝΤΡΕΣ

*Την πόρτα να κλειδώσουμε
Και ο μπερντές θα πέσει;
Το χέρι θα απλώσουμε
Στη λυγερή σας μέση,
Σαμπάνια θα σας δώσουμε
Κι ό,τι άλλο σας αρέσει.*

ΓΥΝΑΙΚΕΣ

*Όμως εμείς θ' αφήνουμε
Και τη σαμπάνια ακόμα
Μόνο φιλιά θα πίνουμε
Απ' το γλυκό σας στόμα.
Στα μπράτσα σας θα γίνουμε
Στη αγκαλιά σας λιώμα.*

Όμορφες Ρωσίδες που διασκεδάζουν τους θαμώνες των νυχτερινών κέντρων, δίνουν την ευκαιρία στον ποιητή να γράψει παιγνιώδεις διαλόγους όπως αυτοί που ακολουθούν:

Β' ΚΟΠΕΛΑ

*Καραμέλα στο χαρτάκι
Της κανέλας ρωσική*

ΓΚΑΡΣΟΝΙ

*Τ' απαλό σου σωματάκι
καραμέλα στο χαρτί*

Γ' ΚΟΠΕΛΑ

*Αν ο κύριος ζητούσε
καραμέλα φραμπούαζ*

ΓΚΑΡΣΟΝΙ

*Κι ο Λενίν θα σ' αγαπούσε
Και ας είσαι μπουρζουάζ. (295)*

Και πάλι ο Καρυωτάκης θα αναφερθεί στην κοινωνική υποκρισία και την ενοχλητική επίκληση των χρηστών ηθών, από ορισμένους εξ επαγγέλματος θεματοφύλακες της ηθικής, όπως είχε κάνει και στη *Γάμπα*, όταν, μεταξύ άλλων, έγραφε και το δίστιχο: *Ω γελοίοι χρηστοθήεις και κλεινοί ηθικολόγοι | δε γενόσαστε παπάδες, καλογέροι, θεολόγοι;* (283) Έτσι, στην επιθεώρηση *Πελ Μελ* φροντίζει να δημιουργήσει ένα εξαιρετικά σπαρταριστό επεισόδιο με παρόμοιο θέμα: είναι η σκηνή, κατά την οποία ένας συντηρητικός δάσκαλος καταφθάνει στη μυρραρία δήθεν για να φέρει στον ίσιο δρόμο την παραστρατημένη νεότητα.

Όλα αυτά τα σατιρικά ερωτικά κείμενα του Καρυωτάκη έχουν γραφεί λίγο πριν το διπλά σημαδιακό όριο του 1922. Τη χρονιά αυτή πολλά θα αλλάξουν στη ζωή του. Τον Ιανουάριο του 1922 ο εικοσιπεντάχρονος Καρυωτάκης θα μετατεθεί στη Νομαρχία Αθηνών όπου υπηρετεί ήδη η Μαρία Πολυδούρη, και στα πληκτικά γραφεία τους θα γεννηθεί ένας από τους πιο διάσημους έρωτες της φιλολογικής μας ιστορίας. Όμως, τον Αύγουστο του 1922 ο ποιητής διαπιστώνει ότι έχει προσβληθεί από σύφιλη, νόσημα τότε ανιάτο και κοινωνικά στιγματισμένο.

Είναι βέβαιο ότι το στίγμα της «ωχράς σπειροχαίτης», πλήττει καίρια τον ερωτισμό του ποιητή και του δημιουργεί έντονο το συναίσθημα της στέρξης και της αποξένωσης. Κάτω από το βάρος και τις συνέπειες της τρομερής αποκάλυψης, η ερωτική σχέση με την Πολυδούρη οδηγείται σε αδιέξοδο. Το Φεβρουάριο του 1923 δημοσιεύει ένα τετράστιχο, που αποτελεί την πρώτη έμμεση, αλλά ευανάγνωστη αναφορά στη μοιραία αρρώστια που τρέχει ανιάτη στις φλέβες του: *Στον τεφρό πέρα ορίζοντα η αγάπη μου αχνοσβήνει. | Οι φίλοι αποτραβήχτηκαν, για πάντα, οι τελευταίοι. | Σ' όλα έκλεισα την πόρτα μου, κ' έρημος έχω μείνει | τώρα που ακούω το θάνατο στις φλέβες μου να ρέει.* (268) Σταθμός σε αυτή την οδυνηρή ανατροπή της ζωής του είναι το ποίημα «Τραγούδι παραφροσύνης», που δημοσιεύεται το 1923 στον *Έσπερο* της Σύρου και θα ενταχθεί ως «Ωχρά σπειροχαίτη» στην τελευταία του ποιητική συλλογή: *Κι ήταν ωραία ως σύνολο η αγορασμένη φίλη, | στο δέιλι αυτό του μακρινού πέρα χειμώνας, όταν, | γελώντας αινιγματικά, μας έδινε τα χείλη | κι έβλεπε το ενδεχόμενο, την άβυσσο που ερχόταν.* (168)

Στη διάρκεια του 1924, νιώθοντας τις ψυχολογικές μεταπτώσεις της νεαρής Πολυδούρη, ο Καρυωτάκης γράφει το πεζό ποίημα «[Η τελευταία]» και την ίδια χρονιά της αφιερώνει το ποίημα «Κυριακή». Η αδυναμία του ποιητικού υποκειμένου να βιώσει τις απλές χαρές των ανθρώπων, και φυσικά τον έρωτα διαποτίζει τους στίχους του. Στο *Ελεγεία και Σάτιρες* (1927) την αποχαιρετά αφιερώνοντας της ένα χαρακτηριστικό τετράστιχο: *Ένα σπιτάκι από-μερο, στο δέιλι, στον ελαιώνα, | μια καμαρούλα φτωχική, μια βαθιά πολυθρόνα, | μια κόρη που στοχαστικά τον ουρανό κοιτάει, | ω, μια ζωή που χάνεται και με τον ήλιο πάει!* (119) Ο ποιητής συντονίζεται με το μπωντλαϊρικό συναίσθημα

του πεπερασμένου, με το άγχος και την αγωνία του τέλους που σημαδεύουν την ερωτική σχέση αλλά και την ίδια την ύπαρξη του ποιητικού υποκειμένου. Από τα καλύτερα ποιήματα αυτής της κατηγορίας είναι το ποίημα «Σαν δέσμη από τριαντάφυλλα»: *Έχω κάτι σπασμένα φτερά. | Δεν ξέρω καν γιατί μας ήρθε | το καλοκαίρι αυτό. | Για ποιαν ανέλπιστα χαρά, | για ποιες αγάπες, | για ποιο ταξίδι ονειρευτό.* (135)

Ο έκπτωτος άγγελος του παραδείσου της πρώτης νεότητας, η διχοτομημένη αντίθεση ανάμεσα στην τραυματισμένη υποκειμενικότητα και την αλγεινή πραγματικότητα, οδηγούν τον ερωτισμό του Καρυωτάκη σε δύο δρόμους: του ελεγείου και της σάτιρας. Χαρακτηριστικά της μετατόπισής του είναι δύο ποιήματα από την ενότητα *Σάτιρες*, στους στίχους των οποίων ο έρωτας εμφανίζεται ως αντικείμενο μιας εμπορευματικής ή αγοραίας συναλλαγής. Αναφέρομαι στο ποίημα «Αποστροφή» και στο ήδη δημοσιευμένο – αλλά με παραλλαγμένο τον τίτλο– ποίημα «Ωχρά σπειροχαίτη»: οι δύο αυτές πικρές σάτιρες παραπέμπουν σε δύο τύπους γυναικών, τις οποίες γνωρίζει πολύ καλά ο ποιητής: στις «*ημιπαρθένες*» που έχουν ως μοναδικό τους όνειρο «*τον αγαθόν άντρα και τα νόμιμα κρεβάτια*» και στην «*αγορασμένη φίλη*», την οποία είχε ήδη θεματοποιήσει σε δύο πρώιμα ποιήματα, στα σατιρικά της *Γάμπας*, καθώς και στην επιθεώρηση *Πελ Μελ*.³ Από μια άποψη, οι δύο αυτοί τύποι γυναικών, προσγειώνουν τον ευφάνταστο και ερωτόληπτο νέο στο έδαφος μιας δυσάρεστης πραγματικότητας οδηγούν όμως τον ποιητή σε δυναμικότερες εκφράσεις και ιδιοφυέστερες τεχνικές. Η αναφορά στα «*γύναια*» που χλεύαζαν τον άτυχο ποιητή Ρώμο Φιλύρα στο «Υποθήκαι», και στις «*γυναίκες που αγαπιούνται | καθώς να καθαρίζουνε κρεμμύδια*» ανάμεσα στους θανάτους της «Πρέβεζας» (205), συμπληρώνουν τις εκδοχές του αδύνατου έρωτα που κυριαρχεί στην τελευταία ποιητική φάση του Καρυωτάκη. Ο ύστατος στίχος που θα αφιερώσει ο ποιητής στο θέμα του έρωτα είναι βαθύτατα και απελπισμένα σαρκαστικός. Γιατί αυτός ο θάνατος στάθηκε ίσως για τον ποιητή ο πιο μοιραίος από όλους τους άλλους.

³ «Της αμαρτίας δουλεύτρα» (227) και «Μπροστά σε μια Μαγδαληνή» (231).